

Teprodusentene taper.

Rettferdig te koster en norsk familie bare 50 kr ekstra i året.

Av Liv Thoring

Teprisene på det globale markedet er halvert de siste 25 årene. Teprodusentene er de store taperne. Mange lever under umenneskelige forhold. Vinnerne er de store multinasjonale tekonsernene, som kjøper opp te til halve prisen, men selger den videre til nesten like høy pris som før. Vi enkeltpersoner kan påvirke denne urettferdigheten ved å bruke vår forbrukermakt. Framtiden i våre hender har beregnet at det bare koster 50 kr ekstra per år for en gjennomsnittlig norsk familie å gå over fra å kjøpe den mest solgte konvensjonelle teen til kun å kjøpe Fairtrademerket te. Da får man i tillegg økologisk te, og kan nyte sin te i visshet om at de som produserer den lever et verdig liv.

Multinasjonale konsern kontrollerer

Realprisen på te på det globale markedet er halvert siden 1980¹. Vinnere er de store multinasjonale tekonsernene. Deres markedsrett i rike land, gjør det mulig å beholde en stadig økende fortjeneste. De kjøper i dag opp te til halve prisen – sammenliknet med 1980, og selger den videre til nesten like høy pris som før. Det hevdes at syv aktører kontrollerte over 90 prosent av markedet i vestlige land på 90-tallet. De to største: Unilever (med merker som Lipton og Brooke Bond) og Tata-Tetley, har tilsammen 60 prosent av markedet i USA og 50 prosent i Storbritannia, pluss 50 prosent av verdens største temarked, India. Taperne er de som produserer teen, og som må selge teen til halve prisen. India forsøkte å øke teprisene midt på 1980-tallet, ved å begrense eksporten og samtidig innføre en minstepris ved eksport. De multinasjonale tekonsernene reagerte omgående og iverksatte boikott av all indisk te. India ga derfor opp forsøket på å heve prisene ganske raskt.

Handelsrestriksjoner

Fattige bønder i utviklingsland tvinges til å fortsette å produsere te, selv om fortjenesten stadig går nedover, fordi importrestriksjoner gjør det vanskelig å omsette andre landbruksprodukter på det internasjonale markedet. Rike land har derimot stort sett ingen handelshindringer på te, fordi disse landene ikke har egen teproduksjon.

Nye temarkeder er med på å drive lønningene ned

Etterspørselen etter te har gått ned i den rike verden. Dermed har nesten hele produksjonsøkningen de siste 25 årene blitt solgt i markeder med betydelig mindre betalingsevne². Dette har vært med å drive teprodusentenes lønninger ned.

Tilpasning til stadig fallende te-priser

Mer barnarbeid

¹ Tall fra de ledende te-børsene i London (fram til 1998), Calcutta og Mombasa, viser at den nominelle prisen på te fra selger i eksportlandet var den samme i 2004 som i 1980 – nemlig to dollar per kilo. Justert etter den innenlandske inflasjonen i USA, svarte imidlertid \$ 2 i 1980 til \$ 4,48 i 2004. Realprisen på te var altså halvparten av nivået i 1980. Kilde: UNCTAD, informasjonsside om te, <http://r0.unctad.org/infocomm/francais/the/prix.htm> (> Prix). Dette stemmer godt med tallene for direkte te-import til Norge, se rapport "Hvofor faller prisene" (Hille 2005).

² Dette er

Prisutviklingen har ført til at stadig mer av teproduksjonen flyttes fra plantasjer til småbønder, som kan levere til lavere pris³. Dessverre innebærer økt produksjon på små familiebruk også økt bruk av barnearbeid. Hele bondens familie deltar oftest i produksjonen, – og barna får ikke tilstrekkelig anledning til lek og skolegang.

Teproduksjon i fangeleire

I Kina dyrkes trolig så mye som en tredjedel av teen i fangeleire. Fangene får overhodet ikke lønn. Mest sannsynlig går all denne teen til eksport. (Det finnes selvfølgelig ingen offisielle tall om dette, så dataene er hentet fra menneskerettighetsgrupper.)

Større press på miljøet

For å øke inntjeningen på teproduksjonen har man økt bruken av kunstgjødsel og kjemisk framfor manuell ugressbekjempelse, samt at man planter tettere, og høster mer av planten enn tidligere. Forgiftning som følge av ugresskjemikalier var den femte største dødsårsaken på Sri Lanka i 1994.

Mer maskiner, mindre folk

Det er også en del steder innført mindre arbeidskrevende prosesser i fabrikkene der bladene behandles etter høsting, og noen steder er det innført mekanisert/halvmekanisert høsting og beskjæring av buskene. Disse effektiviseringstiltakene har ført til at mange har mistet jobben.

NORGE IMPORTERER all teen vi drikker, 20 prosent kommer direkte fra produksjonslandet, 80 prosent importeres indirekte – via andre europeiske land. Disse andelene har vært nokså stabile siden 1980. For den direkte importerte teen, er prisen blitt halvert i tidsperioden fra: gjennomsnittlig 62,43 kr. Per kg/te i perioden 1980 – 84 til gjennomsnitt 31,49 kr per kg te i perioden 2001 – 04. Mye av denne typen te importerer vi direkte fra Sri Lanka ⁴. Den indirekte te-importen –går særlig via Storbritannia, men også Frankrike, Tyskland, Benelux-landene, Danmark og Sverige. Prisfallet på denne typen import er på 19 prosent: fra gjennomsnittlig 113,64 kr per kg/te i perioden 1980 – 84 til gjennomsnittlig 92,27 kr per kg/te i perioden 2001 – 04. **Kontrasten til halvingen av prisen på direkteimporterte te mer enn antyder at europeiske teforedlere og –grossister har økt sine mellomlegg og fortjeneste i perioden.**

Rettferdig handel

Ved å bruke vår forbrukermakt, kan enkeltpersoner her i Norge påvirke den urettferdige utviklingen som har skjedd innen teomsetningen, slik at mer av overskuddet går tilbake til tebonden, i stedet for å havne i lomma på multinasjonale tekonsern. Fairtrade / Max Havelaar er en internasjonal merkeordning som garanterer at småbønder og plantasjearbeidere i utviklingsland får bedre arbeidsforhold og skikkelige priser for varene de produserer – uavhengig av svingninger i markedet. Ved å kjøpe te og andre produkter som er merket Fairtrade / Max Havelaar, betaler vi i den rike verden litt mer for varene. På den måten kan vi påvirke livet på en positiv måte for mennesker i utviklingsland, slik at de kan leve et anstendig liv og barna kan gå på skole istedenfor å jobbe i teproduksjonen. Fairtrade-teen som importeres til Norge er i tillegg økologisk. Det innebærer at bøndene ikke blir utsatt for giftige kjemikalier i sitt daglige arbeid, at atmosfæren, jordsmonn

³ Plantasjene står for 100 % av teproduksjonen i Bangladesh og sto inntil nylig for 96 % i India. Plantasjenes andel av teproduksjonen i India nå redusert til 80%. Kilde: "The Bitter Cup of Auction". Business Line, 01.06.05, <http://www.blonnet.com/2002/06/01/stories/2002060100140800.htm>. I Sri Lanka derimot bruker vanlige bønder ca. 45 % av tearealet, Kilde: Sivaram, op. cit. (note 54), <http://www.ilo.org/public/english/dialogue/sector/papers/proschem/proasia3.htm>, avsnitt 4. I Kenya står bønder for ca. 60 % av produksjonen, i Kina står de for det meste av det som ikke drives av fanger, og i Vietnam for det meste av den samlede produksjonen. Labor Notes, <http://www.labornotes.org/archives/2004/05/articles/c.html> ; jfr. "Tea Majors Weed Out Wage Hikes", The Telegraph (Calcutta), 3.12.2004, <http://www.blonnet.com/2002/06/01/stories/2002060100140800.htm>

⁴ Derfor er direkte-importprisene for Sri Lanka grunnlaget for beregningene. Teen fra Sri Lanka er av topp kvalitet, og landet er en av de to største leverandørene til de store tekonsernene i Storbritannia (altså den viktigste mellomstasjonen for Norges øvrige teimport).

og vann spares for enorme mengder miljøgifter, og at jorda dyrkes på en bærekraftig måte. Slik kan vi forbrukere nyte teen med bedre samvittighet.

God samvittighet for 50 kroner

Framtiden i våre hender har beregnet at det koster en norsk familie kun 50 kr ekstra i året å kjøpe bare Max Havelaar-merket te i stedet for den mest solgte konvensjonelle teen.

Regnestykket ser slik ut:

En norsk gjennomsnittsfamilie kjøper ca 500 gram te i året⁵.

Vanlig utsalgspris i dagligvarehandelen på konvensjonell te solgt i pakninger med 20 poser er på omkring 80 øre pr pose, som tilsvarer 400 kr/kg. Det innebærer en årskostnad for en gjennomsnittsfamilie på 200 kr⁶.

Gjennomsnittlig utsalgspris på Max Havelaar-merket te er 500 kr per kg⁷. Det tilsvarer en årskostnad på kr 250,- hvis familien bare kjøper Max Havelaar te. Merkostnaden ved kjøp av bare den etiske teen utgjør dermed 50 kr pr år for en norsk gjennomsnittsfamilie⁸.

Men det er foreløpig forstemmende liten interesse blant norske forbrukere når det gjelder å handle etisk te. Fairtrade-merket te utgjorde bare 3,2 promille av den totale mengden te som ble solgt i Norge i 2005⁹. I dag finnes rettferdig merket te i Meny, Ultra og Centra butikker, samt i en del Coop og ICA-butikker, samt hos en del lokale kjeder under merkenavnene Confecta og Simon Levelt.

Begynner å ta av i Norge

Storbritannia hadde i 1998 omtrent det samme utvalget i Fairtrade-produkter som vi hadde i Norge i fjor, og en tilsvarende omsetning. Fra 1998 til 2005 steg salget av rettferdig te fra 2 til 16.6 millioner pund¹⁰, i 2006 steg salget med nye 50 prosent (NTB 26.02.2007: Britene kjøper Fairtrade). Dette betyr at salget er mer enn ti-doblet. Økningen skyldes blant annet konseptet "Fairtrade-cities". "Fairtradeby" er en benevnelse for kommuner eller byer som jobber aktivt med å øke kjennskapet til - og forbruket av Fairtrade-merkede produkter i sitt lokalmiljø. Disse byene har fått svært stor medieoppmerksomhet, og har gitt Fairtrade et løft ingen kunne drømme om på forhånd. Nå, bare syv år etter starten, er Storbritannia det store forbildet for de andre landene som har merkeordningen, med et utvalg på omtrent 2500 varer og en omsetning på omtrent 290 millioner pund. Fairtradeby¹¹-konseptet har nå kommet hit til Norge også, – det vil si kriterier for hva som kreves for å få Fairtrade-by status er klare for Norge. Siden starten i fjor har Sauda, Lier og Asker blitt Fairtrade-kommuner, ca 16 byer og kommuner har vedtatt at de skal bli Fairtradekommuner/byer, mens ca 35 kommuner/byer jobber med saken¹².

⁵ Antall familier i Norge var per 1. jan.-05: 2 078 498. Kilde: SSB, Familier og husholdninger: Tabell 9. www.ssb.no/familie/tab-2006-04-27-09.html
Totalimport av te i 2005 var 1 120 507 kg (M1). Kilde: SSB Nasjonal regnskap og utenrikshandel, tabell 09 Utenrikshandel med varer, tabell 03057, 09021000 – 09024000: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/>. Instant-te – ferdig utblandet eller i pulver/granulat er ikke inkludert i beregningen. Et lite fratrek i tallet er gjort for svinn og te som drikkes gratis på arbeidsplasser o.lign.

⁶ Pakninger på omkring 20 poser, med de vanligste te-merkene, som Twinings, Lipton og lignende.

⁷ Kilde: Max Havelaar april-06.

⁸ Deler av prisforskjellen kan nok også forklares med Fairtrade / Max Havelaar-teens nisjepreg. Hvis / når omsetningen øker, er det gode sjanser for at økt volum og større forbrukerpakninger vil redusere prisforskjellene til forbruker ytterligere.

⁹ Det ble i 2006 totalt solgt 4487 kg Max-Havelaar merket te, det vil si nesten 40 % økning i forhold til året før. Kilde: Fairtrade Max Havelaar Norge

¹⁰ Kilde: Fairtrade Max Havelaar Norge og The Fairtrade Foundation United Kingdom.

¹¹ Max Havelaar: "Hva er en Fairtrade-by? www.maxhavelaar.no/?module=Articles;action=ArticleFolder.publicOpenFolder;ID=541;lang=nor

¹² Mail 24.05.07 fra Bjørn Tore Heyerdahl i Max Havelaar

Vedlegg: Historikk

Ved siden av vann, er te den mest brukte drikk i verden. Kineserne har nytt sin te i fem tusen år, men først på 1600-tallet introduserte hollenderne teen i Europa. Virkelig fart på den europeiske tetradisjonen ble det først da den britiske botanikeren og "tetyven" Robert Fortune utførte avansert landbruksspionasje ved Kinas teplantasjer, og på midten av 1800-tallet bragte flere tusen teplanter og den godt bevarte hemmeligheten om tedyrkingens kunst til vesten. Kunnskapen Robert Fortune brakte med seg fra Kina la raskt grunnlaget for britisk teproduksjon i India og på Sri Lanka (da kalt Ceylon).

Sri Lanka

På "Ceylon" startet de britiske koloniherrer teplantasjer i 1867. De mange tusen arbeiderne var tamiler som flyktet fra sult og sultedød i Tamil Nadu i Sør-India. Mellom 1871 og 1881 reiste om lag 250.000 tamiler til øya. Tamilene ble plantasjeslaver under hard engelsk kolonial disiplin i et fremmed land uten rettigheter. I dag bor fremdeles tamilene stuert sammen på plantasjene, isolert fra resten av det singalesiske samfunnet. Fremdeles er tusener av tamiler statsløse, utdanningsmulighetene er svært begrenset. Vold, svindel, utnyttelse og overgrep mot plantasjearbeiderne har vært viktig for å opprettholde og vedlikeholde plantasjeøkonomien i landet. Det systemet den engelske kolonimakten innførte er blitt videreført av myndighetene på Sri Lanka opp til våre dager.

En vei ut av fattigdommen

"De aller fleste te-drikkere i verden vet ikke hvordan arbeiderne lider på Sri Lanka", sier Prabath Kumara. Han er koordinator for Future in Our Hands Development Fund, en søsterorganisasjon til Framtiden i våre hender, som i ti år har arbeidet med å finne måter å forbedre livsvilkårene til plantasjearbeiderne. Prosjektene drives hovedsakelig med støtte fra det norske Utviklingsfondet. I lokalene til organisasjonen i Badulla, henger det et fotografi av Erik Dammann som taler ved stiftelsesmøtet til Framtiden i våre hender for over 30 år siden.

Plantasjearbeiderne har liten mulighet til å legge seg opp penger så de kan kjøpe egen jord og drive grønnsaksdyrking, investere i en liten butikk eller andre initiativ som kan skaffe dem ekstrainntekt. Dette hjelper vi dem med, sier Kumara. Selskapene som driver plantasjene er ikke særlig positive til Future in Our Hands sine hjelpeprosjekter. De ønsker ikke at arbeiderne skal organisere seg og få det for godt, fordi de rett og slett frykter at økte og alternative framtidsmuligheter for arbeiderne skal føre til at plantasjene mister dem.

Plantasjen Thotulagalla er ikke som andre plantasjer på Sri Lanka

Med hjelp fra Future In Our Hands er driften nå økologisk, uten bruk av sprøytemidler. I tillegg er teen klassifisert som "Fairtrade"-produkt. Eksportprisen på teen er derfor mer stabil enn for den konvensjonelle teen. Merinntektene som følge av økt pris til forbrukerne i Vesten blir satt inn på et eget fond som administreres av arbeiderne. Pengene lånes ut til ulike prosjekter som på sikt bidrar til at arbeiderne på Thotulagalla får en bedre hverdag.

Øvrige kilder:

Helle, Knut Erik 2005: "Tekoppens skitne hemmelighet", Folkevevt nr1/2005, Oslo www.folkevevt.no/index.php?back=1&artikkelid=1206

Hille, John 2005: "Hvorfor faller prisene? Kaffe, te og kakao etter 1980". Framtiden i våre hender, Oslo www.framtiden.no/filer/R200505_Hvorfor_faller_prisene.pdf

Storrønningen, Arne 2005: "Kunsten å drikke te", Folkevevt nr 6/2005, Oslo www.folkevevt.no/index.php?back=1&artikkelid=1259